

УДК 377.

Михнюк М.І.,

**кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
автомобільного транспорту і інженерних дисциплін
Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський інженерно-педагогічний університет»**

КРИТЕРІЇ І РІВНІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. В статті розглядаються підходи до визначення критеріїв виміру розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю. Визначена система критеріїв: мотиваційно-цільовий, професійно-технологічний, особистісно-розвивальний, рефлексивно-оцінювальний та їх показники в предметній, загальнокультурній, комунікативній та методичній сферах; рівні розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін.

Ключові слова: критерії, показники, принципи, рівні, будівельний профіль.

Аннотация. В статье рассматриваются подходы к определению критериев измерения развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин строительного профиля. Определена система критериев: мотивационно-целевой, профессионально-технологический, личностно-развивающий, рефлексивно-оценивающий и их показатели в предметной, общекультурной, коммуникативной и методической сферах, уровни развития профессиональной культуры преподавателей специальных дисциплин.

Ключевые слова: критерии, показатели, принципы, уровни, строительный профиль.

Annotation. The article focuses on the approaches to the determination of criteria of measurement of the development of the professional culture of special

courses teachers at construction vocational schools on the basis of principles reflecting the specifics of professional culture development and the main kinds of professional teaching activity at vocational schools. A system of the following criteria was determined based on the analysis of the approaches to the development of criteria and teaching performance and the professional teaching culture of teaching staff, including motivational target, professional technological, personality development and reflexive evaluating criteria and their indices in the object, general cultural, communication and methodology spheres. Levels of development of the professional culture of special courses teachers were determined as low, basic, sufficient and creative, and also determined were their specific characteristics and requirements to the professional performance of special courses teachers. Each of the criteria was evaluated on the basis of a five-point system. For the purpose, the method of observation, the method of self-evaluation and the method of self-analysis was applied in each of the spheres, questionnaires were developed and discussions held.

Key words: culture, professional culture, development levels.

Вступ. Однією з важливих задач, що стоїть перед викладачами спеціальних дисциплін ПТНЗ є їх постійне фахове і педагогічне вдосконалення. Рушійною силою цього вдосконалення є система неперервної освіти, яка створює умови для забезпечення індивідуального розвитку фахівців. Успішність досягнення поставленої задачі залежить і від рівня розвитку професійної культури викладачів, яка впливає на якість підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в закладах професійно-педагогічної освіти.

Теорію професійної освіти та становлення особистості у своїх працях розглядали Б. Гершунський, С. Гончаренко, Н. Ничкало, О. Новіков, П. Лузан, В. Ягупов та інші; ідеї культурного самовизначення особистості досліджували К. Абульханова-Славська, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Каган та ін.; різні аспекти розвитку педагога вивчали О. Пехота, С. Сисоєва, І. Ісаєв, Т. Ісаєва, О. Грибкова, Ю. Подповетна, В. Радкевич, Л. Петренко, Л. Шевчук

та ін. Однак дослідженню підходів до визначення критеріїв та рівнів розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю була приділена недостатня увага.

Метою даної статті є визначення критеріїв, показників і рівнів розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-педагогічних навчальних закладів будівельного профілю.

Виклад основного матеріалу. Дослідження формування та розвитку професійної культури педагога активізувалось у 80-90-х роках ХХ ст. Поняття «професійна культура» розглядалось вченими по-різному. Так, В. Сімоненко під професійною культурою розуміє «процес розвитку цілісного відповідного ступеня оволодіння людиною прийомами і способами вирішення професійних задач» [1, с. 86]; І. Ісаєв стверджує, що під професійною культурою розуміється «розвинута здібність до вирішення професійних задач» [2, с. 18]; В. Гриньова розглядає професійну культуру педагога як результат сформованості рівня його педагогічної діяльності [3, с. 83-84]. Таким чином, на основі визначеного можна зробити висновок, що професійна культура викладачів спеціальних дисциплін складає систему знань і умінь, які необхідні фахівцеві для здійснення його професійно-педагогічної діяльності в закладах професійно-технічної освіти. Наявність педагогічних еталонів, норм, правил, які має задовольняти професійна культура викладача спеціальних дисциплін дає можливість здійснити її вимір за допомогою експертних оцінок, тестування, анкетування, інтерпретації результатів дослідження та ін.

Проблема виміру рівня розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін пов'язана з вибором критеріїв їх показників та рівнів її сформованості. Аналіз досліджень показав, що поняття «критерій» С. Гончаренко розглядав «як засіб, оцінка, мірило чогось» [4, с. 181]; Л. Петренко вбачала в критерії «ознаку, на основі якої здійснюється оцінка відповідної діяльності» [5, с. 300]. Критерії професійної культури, на думку І. Ісаєва, мають визначатися з урахуванням системного розуміння культури,

її структурних і функціональних компонентів, результату творчого засвоєння і створення педагогічних цінностей, професійно-творчої самореалізації особистості викладача [2, с. 115].

В теорії і практиці педагогічної освіти існують загальні вимоги до виокремлення і обґрунтування критеріїв, які зводяться до того, що критерії мають відображати закономірності формування або розвитку особистості. Однак, загальним показником розвитку культури особистості є міра різнобічної творчої активності.

Т. Ісаєва вважає, що найбільш ефективним є особистісно-орієнтований підхід до виявлення критеріїв розмежування рівнів сформованості педагогічної культури. При розробці критеріїв вчена пропонує приймати до уваги такі фактори: усвідомлення значення педагогічної культури для особистісного самовдосконалення і підвищення якості освітнього процесу; орієнтація культури на демократичне, гуманне виховання; рівень теоретичних знань і професійних умінь; ступінь включеності в інноваційну, творчу діяльність; розвиненість механізмів розвитку культури; ступінь самостійності і самореалізації мислення і діяльності, розвиток рефлексії, адекватність самооцінки [6, с. 278].

І. Ісаєв при розробці системи критеріїв оцінки рівня сформованості професійно-педагогічної культури ґрунтувався на таких принципах: критерії мають бути виражені сукупністю якісних ознак, причому їх кількість і ступінь вираженості відображаються на повноті прояву критерію; критерії мають відображати специфіку розвитку педагогічної культури в часі, професійно-педагогічному просторі; критерії мають відображати основні види професійно-педагогічної діяльності викладача. Фіксація критеріїв може здійснюватися при визначенні не менше ніж трьох показників.

На основі даних принципів вчений виокремлює такі критерії: ціннісне відношення до педагогічної діяльності; технологічно-педагогічну готовність до вирішення педагогічних задач; творчу активність особистості педагога; ступінь розвитку педагогічного мислення; стремління до професійно-

педагогічного самовдосконалення [6, с. 278].

Характеристику критеріїв сформованості професіоналізму майбутніх педагогів М. Чобітько розглядає через мотиваційний, комунікативний і інтелектуальний компоненти [7, с. 290-291].

У своєму дослідженні Т. Ісаєва визначила критерії педагогічної культури викладача через види показників його основних компетенцій: ціннісно-сміслової, соціально-організаційної, предметної, комунікативної, інформаційно-дослідницької, загальнокультурної, рефлексивної, валеологічної [6, с. 282].

Українська вчена В. Гриньова виокремила основні показники на основі структурних компонентів: цінності-цілі, цінності-мотиви, цінності-знання, технологічні цінності, цінності-властивості, цінності-відношення [3, с. 278].

На основі аналізу підходів до розробки критеріїв та показників з педагогічної і професійно-педагогічної культури педагога ми запропонуємо систему критеріїв і показників розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю (табл.1).

Таблиця 1.

Критерії і показники розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін

Структурні критерії	Якісні показники
Мотиваційно-цільовий	<ul style="list-style-type: none"> - розуміння значення та смислу цілей професійно-педагогічної діяльності; - вираження інтересу до розвитку професійної культури; - зацікавленість відношення до досвіду своїх колег; - усвідомлення соціального і особистісного значення професійної культури; - мотиви, потреби і інтереси до особистісного професійно-педагогічного розвитку; - постійне прагнення до самовираження і самореалізації у професійно-педагогічній діяльності; - мотивація вироблення індивідуального стилю діяльності, прагнення до вдосконалення своєї індивідуальності; - впевненість в своїх можливостях до вирішення складних педагогічних задач.

	<p><i>Показники даного критерію виявляються за допомогою індивідуальних бесід, інтерв'ю, анкетування і ранжуються по 5-ти бальній системі:</i></p> <p><i>«5» - чітко усвідомлює, «4» - частково усвідомлює, «3» - в основному має уявлення, «2» - проявляє труднощі, «1» - не розуміє.</i></p>
Професійно-технологічний	<p style="text-align: center;">Предметна сфера:</p> <ul style="list-style-type: none"> - наявність чіткої системи наукових знань в галузі відповідної спеціальної дисципліни; - наявність системи знань з суміжних дисциплін (загально технічні, фахові); - наявність системи умінь з вирішення різноманітних видів професійних задач. <p style="text-align: center;">Загальнокультурна сфера:</p> <ul style="list-style-type: none"> - наявність знань з загальної та національної культури; - наявність системи знань про професійну культуру, шляхів і способів її формування, розвитку; - відповідність системи особистісних цінностей соціально значимим моральним орієнтирам. <p style="text-align: center;">Комунікативна сфера:</p> <ul style="list-style-type: none"> - володіння способами міжособистісної взаємодії, культурою спілкування; - умінь регулювати свій емоційний стан; - володіння мовленнєвою культурою і культурою публічного виступу; - міжкультурна, соціальна і особистісна толерантність; - широкий спектр вербальної і невербальної комунікації; - володіння вміннями педагогічної техніки. <p style="text-align: center;">Методична сфера:</p> <ul style="list-style-type: none"> - культура організації та здійснення професійно-педагогічної діяльності; - умінь організації навчально-виховної діяльності учнів; - наявність особистого, професійного і педагогічного досвіду; - володіння способами, методами і методичними прийомами викладання спеціальних дисциплін; - науково-дослідна діяльність. <p><i>Кожен з цих критеріїв оцінюється за 5-ти бальною системою. Для цього розробляються анкети-схеми, застосовується метод спостереження, метод самооцінки з кожної сфери професійно-технологічного компоненту: «5» - високий рівень сформованих знань, умінь або розвинутих якостей; «4» - достатній рівень сформованих знань, умінь і якостей; «3» - частково сформовані; «2» - не сформовані</i></p>
Особистісно-	<ul style="list-style-type: none"> - широка виробнича і педагогічна ерудиція;

розвивальний	<ul style="list-style-type: none"> - наявність розвиненого професійного мислення; - професійний інтелект; - сформовані властивості творчої індивідуальності викладача; - пошук шляхів, виділення нестандартних завдань; - уміння брати участь у складних дискусіях; - логічність і аргументованість висунутих положень; - прояв творчої активності, педагогічної інтуїції і імпровізації; - зацікавленість до досвіду своїх колег; - оволодіння способами самовдосконалення. <p><i>Даний критерій вивчається за допомогою спостережень, анкет, бесід, прийняття участі в обговоренні на семінарах-практикумах, методичних комісіях, теоретичних конференціях та ін.</i></p>
Рефлексивно-оцінювальний	<ul style="list-style-type: none"> - знання своїх основних особистісних і індивідуальних якостей і рис; - рефлексія своїх позитивних якостей і недоліків, які сприяють або перешкоджають ефективній педагогічній діяльності, володіння прийомами і способами їх подолання; - рефлексія і саморегуляція мислення; - здатність до встановлення зворотного зв'язку, рефлексивної оцінки поведінки; - критичне ставлення до власної професійно-педагогічної діяльності та її результатів; - стремління до особистісного, емоційного, інтелектуального і професійного саморозвитку і самовдосконалення. <p><i>При визначенні даного критерію, окрім спостереження і опитування, застосовується метод самооцінки і самоаналізу.</i></p>

На основі узагальнення зазначених показників встановлено рівні розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін: низький (недостатній), базовий (репродуктивний); достатній (евристичний); креативний (творчий). Низький (недостатній) рівень характеризується слаборозвинутим аналітичним і творчим мисленням, має труднощі у визначенні сутності та змісту професійної культури, низький рівень психолого-педагогічних, методичних та фахових знань. До цього рівня відносяться викладачі-спеціалісти або викладачі, які мають недостатній педагогічний і методичний рівень, заочно навчаються у ВНЗ, не мають

досвіду роботи в ПТНЗ. До базового (репродуктивного) рівня ми віднесли викладачів спеціальних дисциплін, які мають малодостатній професійний і педагогічний досвід, малодостатній рівень розвиненості професійної культури. Це, в основному, фахівці, які тільки закінчили вищий навчальний заклад та мають стаж роботи в ПТНЗ до 3-х років. Даний рівень професійної культури викладачів характеризується наявністю базових фахових і психолого-педагогічних знань і умінь, виконанням своєї професійно-педагогічної діяльності по зарання розробленій схемі (алгоритму), без творчих спонукань, малодостатнім рівнем активності та психорегулятивної діяльності, однак, усвідомленням необхідності підвищення кваліфікації, саморозвитку і самовдосконалення. Таким чином, особливістю базового (репродуктивного) рівня є малодостатнє розвинута система як функціональних, так і структурних компонентів розвитку професійної культури викладачів, яка потребує вдосконалення та саморозвитку фахової, психолого-педагогічної, дидактичної, методичної та інших складових професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю.

До достатнього (евристичного) рівня розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін нами віднесено фахівців з досвідом роботи в ПТНЗ понад 5 років, з присвоєною педагогічною категорією «Викладач першої категорії» та педагогічним званням «Старший викладач». Даний рівень проявляється в цілеспрямованому розвитку особистісних здібностей викладача, стремління до оновлення знань і вдосконалення своєї особистості. Навчальні заняття такого викладача характеризуються логічністю викладу змісту, науковою спрямованістю, зв'язку теорії і практики, застосуванням сучасних будівельних, педагогічних і інформаційних технологій, передового досвіду своїх колег. Такий викладач володіє професійними прийомами мовленнєвої техніки, має достатні знання з питань загальної та професійної культури, володіє раціональними прийомами та культурою праці. Для підвищення свого професійного рівня викладачі спеціальних дисциплін

приймають участь в проведенні майстер-класів і професійних тренінгів, методичних виставках-ярмарках, в роботі шкіл передового і педагогічного досвіду тощо.

Найбільш високим рівнем сформованості професійної культури викладачів спеціальних дисциплін є креативний (творчий). До даного рівня віднесено, в першу чергу, тих фахівців, які мають стаж роботи в ПТНЗ понад 10 років, достатній виробничий, педагогічний і методичний досвід роботи в ПТНЗ, педагогічне звання «Викладач-методист», присвоєна категорія «Викладач вищої категорії», творчі напрацювання з методики професійного навчання.

Професійно-педагогічна діяльність такого педагога, як правило, носить інноваційний характер. Це викладач з розвинутим технічним і технологічним мисленням, високим рівнем сформованих особистісних цінностей, які зреалізуються в переутворенні міжособистісних відношень на основі ціннісних орієнтирів, розвинутої педагогічної етики, педагогічного такту, високої професійної мобільності, мовленнєвої культури, уміння критично оцінювати результати своєї професійно-педагогічної діяльності, здійснювати самоконтроль та самокорекцію своїх дій, сформованим індивідуальним стилем професійно-педагогічної діяльності, наставником молододосвідчених колег. Усвідомлюючи себе носієм, транслятором і творцем професійної культури, такий фахівець приймає активну участь в науково-дослідній роботі, що зорієнтована на розробку методичних та фахових посібників, підручників, системи дидактичного забезпечення навчального предмету, являється керівником шкіл молодого викладача, передового досвіду, розвитку професійної культури та ін.

Висновок. Таким чином, на основі вищезначеного виявлено, що оптимальний вимір рівня розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін може досягатися завдяки розробленій та обґрунтованій системі критеріїв і їх показників, які забезпечують різні сфери професійно-педагогічної діяльності педагогів.

Подальше наше дослідження буде спрямоване на дослідження ефективності розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін ПТНЗ будівельного профілю.

Література:

1. *Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск : Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – Кн. 1. – 174 с.*

2. *Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.*

3. *Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: дис. на здобуття наукового ступеню д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Гриньова Валентина Михайлівна. – Харків, 2000. – 462 с.*

4. *Гончаренко С. У. Методика як наука / Семен Устимович Гончаренко // Неперервна професійна освіта : теорія і практика – 2001. – Вип. 1. – С. 86-95.*

5. *Петренко Л. М. Теорія і практика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівника професійно-технічних навчальних закладів : монографія / Л. М. Петренко. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2013. – 456 с.*

6. *Исаева Т. Е. Педагогическая культура преподавателя как условие и показатель качества образовательного процесса в высшей школе: дис. на соискание научной степени д-ра пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Исаева Татьяна Евгеньевна. – Ростов-на-Дону, 2000. – 427 с.*

7. *Чобітько М. Г. Особистісно-орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: Теоретико-методологічний аспект : монографія / М. Г. Чобітько / МОН України. АПН України. Ін-т пед. і психол. проф*

освіти. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 560 с.

References:

1. *Obshhaja i professional'naja pedagogika: Uchebnoe posobie dlja studentov, obuchajushhihsja po special'nosti «Professional'noe obuchenie»: V 2-h knigah / pod red. V. D. Simonenko, M. V. Retivyh. – Brjansk : Izd-vo Brjanskogo gosudarstvennogo universiteta, 2003. – Kn. 1. – 174 s.*

2. *Isaev I. F. Professional'no-pedagogicheskaja kul'tura prepodavatelja : Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / I. F. Isaev. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2002. – 208 s.*

3. *Hryn'ova V. M. Formuvannya pedahohichnoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya: dys. na zdobuttya naukovoho stupenyu d-ra ped. nauk : 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity / Hryn'ova Valentyna Mykhaylivna. – Kharkiv, 2000. – 462 s.*

4. *Honcharenko S. U. Metodyka yak nauka / Semen Ustymovych Honcharenko // Neperervna profesiyna osvita : teoriya i praktyka – 2001. – Vyp. 1. – S. 86-95.*

5. *Petrenko L. M. Teoriya i praktyka rozvytku informatsiyno-analitychnoyi kompetentnosti kerivnyka profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv : monohrafiya / L. M. Petrenko. – Dnipropetrovs'k : IMA-pres, 2013. – 456 s.*

6. *Isaeva T. E. Pedagogicheskaja kul'tura prepodavatelja kak uslovie i pokazatel' kachestva obrazovatel'nogo processa v vysshej shkole: dis. na soiskanie nauchnoj stepeni d-ra ped. nauk : 13.00.01 – obshhaja pedagogika, istorija pedagogiki i obrazovanija / Isaeva Tat'jana Evgen'evna. – Rostov-na-Donu, 2000. – 427 s.*

7. *Chobit'ko M. H. Osobystisno-orijentovana profesiyna pidhotovka maybutn'oho vchytelya: Teoretyko-metodolohichnyy aspekt : monohrafiya / M. H. Chobit'ko / MON Ukrayiny. APN Ukrayiny. In-t ped. i psykhol. prof osvity. – Cherkasy : Brama-Ukrayina, 2006. – 560 s.*